

આ 'નિયમસાર'. જીવ અધિકાર પૂર્ણ થયો. બીજો અજીવ અધિકાર. અજીવ અધિકારની શરૂઆત થાય છે. ભગવાને જ્ઞાનમાં જીવ-અજીવ બે દ્રવ્ય જોયા છે. અને અજીવનાં પાંચ પ્રકાર છે. જાણવું જોઈશે ને? ભગવાન કેવળી તીર્થંકરદેવે જ્ઞાનમાં છ દ્રવ્ય જોયા. એમાં આત્મા તો અખંડ અભેદ શુદ્ધ છે એની વાત કરી ગયા. હવે અજીવનું સ્વરૂપ વર્ણવે છે. અજીવમાં પણ પહેલું પુદ્ગલનું સ્વરૂપ વર્ણવે છે.

અણુખંધવિયપ્પેણ દુ પોગ્ગલદલ્લં હવેઙ્ગ દુવિયપ્પં ।
સ્વંધા હુ છપ્પયારા પરમાણૂ ચેવ દુવિયપ્પો ।।૨૦ ।।

નીચે હરિગીત :

પરમાણુ તેમ જ સ્કંધ એ બે ભેદ પુદ્ગલદ્રવ્યના;
છ વિકલ્પ છે સ્કંધો તણા ને ભેદ બે પરમાણુના. ૨૦.

અજીવનો અધિકાર. પાંચ વર્ષ પહેલા વાંચ્યો નહોતો. મૂકી દીધો હતો આ. 'રામજીભાઈ' કહે કે બધું કમસર છે તે લેવું.

મુમુક્ષુ :- ...

ઉત્તર :- એ પહેલા આવ્યું હતું. ૭-૮ વર્ષ પહેલા.

ટીકા :- 'આ, પુદ્ગલદ્રવ્યના ભેદોનું કથન છે.' અજીવ પાંચ પ્રકારના, એમાં પણ પુદ્ગલ છે એની આ વ્યાખ્યા છે. 'પ્રથમ તો પુદ્ગલદ્રવ્યના બે ભેદ છે : પુદ્ગલ છે ને? જેને કહીએ પુદ્ગલ, એના બે ભેદ છે. 'સ્વભાવપુદ્ગલ અને વિભાવપુદ્ગલ.' આ બધું જાણીને, એ મારા આત્માથી જુદી ચીજ છે એ માટે આ બતાવવામાં આવે છે. 'પરમાણુ તે સ્વભાવપુદ્ગલ છે..' એક પોઈન્ટ છે, રજકણ એને પરનો સંબંધ કાંઈ નથી, એમાં વિભાવ નથી એથી

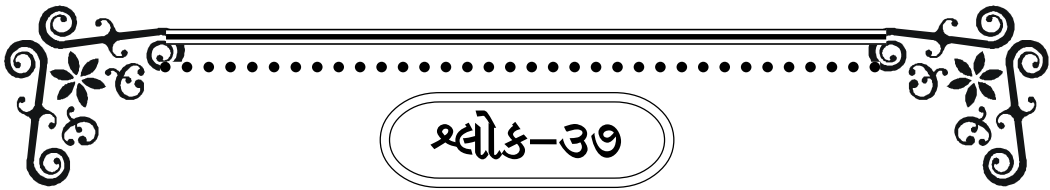
એને સ્વભાવપુદ્ગલ કહેવામાં આવે છે. એક પરમાણુને સ્વભાવપુદ્ગલ કહેવામાં આવે છે. છતાં એ આત્માના સ્વરૂપમાં છે નહિ. એનો સ્વભાવ, પુદ્ગલનો પરમાણુ વાસ્તવિક એ જ પુદ્ગલ છે.

‘અને સ્કંધ તે વિભાવપુદ્ગલ છે.’ આ બે રજકણથી માંડીને અનંત પરમાણુ જે એકઠા દેખાય, એ બધાને વિભાવપુદ્ગલ કહેવામાં આવે છે. શરીર, વાણી, કર્મ, મન, પૈસો, દાળ, ભાત, શાક, રોટલા વગેરે. એ સ્કંધ છે. ઘણા રજકણનો બનેલો પિંડ છે. એ વિભાવપુદ્ગલ છે. એકબીજાના નિમિત્ત-નિમિત્તમાં સંબંધમાં આવ્યા ને. એટલે વિકારી પર્યાયવાળા એ વિભાવપુદ્ગલ છે. એને વિકાર હોય છતાં કાંઈ એને દુઃખ નથી. ફક્ત એનું સ્વરૂપ આવું છે એમ વર્ણવે છે.

‘સ્વભાવપુદ્ગલ કાર્યપરમાણુ અને કારણપરમાણુ એમ બે પ્રકારે છે.’ એક પરમાણુ છેલ્લો જે પોઈન્ટ છે, વસ્તુ, અસ્તિ, જગતનું તત્ત્વ, એના બે ભેદ. પહેલા પુદ્ગલના બે ભેદ કીધા. સ્વભાવપુદ્ગલ અને વિભાવપુદ્ગલ. સ્વભાવપુદ્ગલ પરમાણુ, વિભાવપુદ્ગલ સ્કંધ. સ્વભાવપુદ્ગલના બે ભેદ. એક પરમાણુના (બે ભેદ). કાર્યપરમાણુ અને કારણપરમાણુ બે પ્રકારે છે. એનો ખુલાસો પછી કરશે.

‘સ્કંધોના છ પ્રકાર છે :...’ અનંત રજકણનો જે પિંડ થાય, એને સ્કંધ કહેવાય. એના છ પ્રકાર : (૧) પૃથ્વી, (૨) જળ, (૩) છાયા, (૪) (ચક્ષુ સિવાયની) ચાર ઈન્દ્રિયોના વિષયભૂત સ્કંધો, (પિંડો) (૫) કર્મયોગ્ય સ્કંધો અને (૬) કર્મને અયોગ્ય સ્કંધો-આવા છ ભેદ છે. સ્કંધોના ભેદ હવે કહેવામાં આવતાં સૂત્રોમાં (હવેની ચાર ગાથાઓમાં) વિસ્તારથી કહેવાશે.’ પછીની ચાર ગાથામાં કહેશે.

‘[હવે ૨૦ મી ગાથાની ટીકા પૂર્ણ કરતાં ટીકાકાર મુનિરાજ શ્રી પદ્મપ્રભમલધારીદેવ શ્લોક કહે છે.]’ ૩૭ મો શ્લોક છે.

શ્લોક-૩૭

(અનુષ્ટુભ)

ગલનાદણુરિત્યુક્તઃ પૂરણાત્સ્કન્ધનામભાક્ ।

વિનાનેન પદાર્થેન લોકયાત્રા ન વર્તતે ।।૩૭।।

[શ્લોકાર્થ :-] (પુદ્ગલપદાર્થ) ગલન દ્વારા (અર્થાત્ ભિન્ન પડવાથી) ‘પરમાણુ’ કહેવાય છે અને પૂરણ દ્વારા (અર્થાત્ સંયુક્ત થવાથી) ‘સ્કંધ’ નામને પામે છે. આ પદાર્થ વિના લોકયાત્રા હોઈ શકે નહિ. ૩૭.

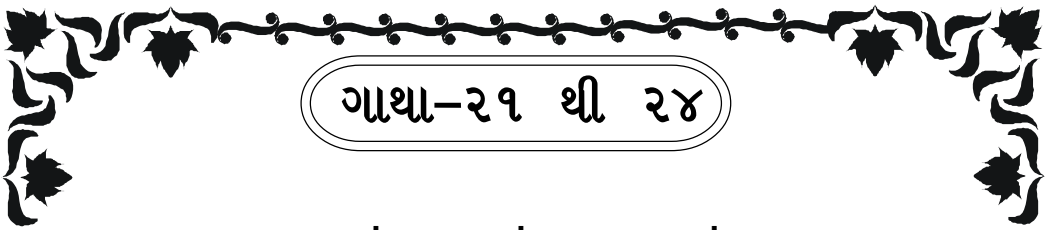
શ્લોક-૩૭ ઉપર પ્રવચન

ગલનાદણુરિત્યુક્તઃ પૂરણાત્કન્ધનામભાક્ ।
વિનાનેન પદાર્થેન લોકયાત્રા ન વર્તતે ॥૩૭॥

પરમાણુ જે છે એ ગલન દ્વારા સ્કંધમાંથી છૂટો પડે છે એમ કહે છે. એને અહીં પરમાણુ કહેવાય છે. આ રજકણો-જથ્થો છે, એમાંથી છેલ્લો છૂટો પરમાણુ પડે એને અહીં પરમાણુ કહેવામાં આવે છે. 'પૂરણ દ્વારા 'સ્કંધ' નામને પામે છે.' પૂરણગલનની વ્યાખ્યા કરી.

'(પુદ્ગલપદાર્થ) ગલન દ્વારા (અર્થાત્ ભિન્ન પડવાથી) 'પરમાણુ' કહેવાય છે અને પૂરણ દ્વારા (અર્થાત્ સંયુક્ત હોવાથી) 'સ્કંધ' નામને પામે છે.' એમ કહેવું છે. આમ તો પરમાણુ પોતે પુદ્ગલ સ્વાભાવિક છે. પણ સ્થૂળ રીતે પરમાણુનો સ્વભાવ સ્કંધથી છૂટો પડવો, આમ ગળે, જુદો પડે એને પરમાણુ કહીએ. અને ઘણા રજકણનો પિંડ-જથ્થો થાય એને પૂરણ કહીએ. નજીક આવો. મોઢા આગળવાળાને છૂટ એટલી હોય છે ને કે પાછળ ખીચોખીચ થઈ જાય છે. છૂટ હોય છે ને. વહેલા આવે એ પહેલા બેસે ને.

'આ પદાર્થ વિના લોકયાત્રા હોઈ શકે નહિ.' આ ગમન-ફમન બધું છે એ જડની ક્રિયા છે. એ આત્માની ક્રિયા નથી. હાલવું, ચાલવું, ઉઠવું, બેસવું, રજકણો, આ દાળ, ભાતનું થવું, મકાનોનું થવું, એ બધી સ્થિતિ તો પુદ્ગલ પરમાણુની છે. આત્માની નહિ. સમજાય છે? 'આ પદાર્થ વિના લોકયાત્રા...' લોકયાત્રા એટલે લોકમાં ગમન. આમથી આમ જાવું, એ પુદ્ગલની ક્રિયા છે. આત્માથી ભિન્ન છે. આત્માની ક્રિયા છે નહિ. એ ૨૦મી ગાથાનો કળશ થયો. ચાર ગાથા.

ગાથા-૨૧ થી ૨૪

અણ્થૂલથૂલ થૂલં થૂલસુહુમં ચ સુહુમથૂલં ચ ।
સુહુમં અણ્સુહુમં ઇદિ ધરાદિયં હોદિ છબ્ધેયં ॥૨૧॥
ભૂપવ્વદમાદીયા ભણિદા અણ્થૂલથૂલમિદિ સ્ખંધા ।
થૂલા ઇદિ વિણ્ણેયા સપ્પીજલતેલ્લમાદીયા ॥૨૨॥
છાયાતવમાદીયા થૂલેદરસ્ખંધમિદિ વિયાણાહિ ।

सुहुमथूलेदि भणिया खंधा चउरक्खविसया य॥२३॥

सुहुमा हवंति खंधा पाओग्गा कम्मवग्गणस्स पुणो।

तव्विवरीया खंधा अइसुहुमा इदि परूवेंति॥२४॥

अतिस्थूलस्थूलाः स्थूलाः स्थूलसूक्ष्माश्च सूक्ष्मस्थूलाश्च।

सूक्ष्मा अतिसूक्ष्मा इति धरादयो भवन्ति षड्भेदाः॥२१॥

भूपर्बताद्या भणिता अतिस्थूलस्थूलाः इति स्कंधाः।

स्थूला इति विज्ञेयाः सर्पिर्जलतैलाद्याः॥२२॥

छायातपाद्याः स्थूलेतरस्कन्धा इति विजानीहि।

सूक्ष्मस्थूला इति भणिताः स्कन्धाश्चतुरक्षविषयाश्च॥२३॥

सूक्ष्मा भवन्ति स्कन्धाः प्रायोग्याः कर्मवर्गणस्य पुनः।

तद्विपरीताः स्कन्धाः अतिसूक्ष्मा इति प्ररूपयन्ति॥२४॥

विभावपुद्गलस्वरूपाख्यानमेतत्।

अतिस्थूलस्थूला हि ते खलु पुद्गलाः सुमेरुकुम्भिनीप्रभृतयः। धृततैलतक्रक्षीरजल-
प्रभृतिसमस्तद्रव्याणि हि स्थूलपुद्गलाश्च। छायातपतमःप्रभृतयः स्थूलसूक्ष्मपुद्गलाः।
स्पर्शनरसनध्राणश्रोत्रेन्द्रियाणां विषयाः सूक्ष्मस्थूलपुद्गलाः शब्दस्पर्शरसगन्धाः
शुभाशुभपरिणामद्वारेणागच्छतां शुभाशुभकर्मणां योग्याः सूक्ष्मपुद्गलाः। एतेषां विपरीताः
सूक्ष्मसूक्ष्मपुद्गलाः कर्मणामप्रायोग्या इत्यर्थः। अयं विभावपुद्गलक्रमः।

तथा चोक्तं पंचास्तिकायसमये -

‘पुढवी जलं च छाया चउरिदियविसयकम्मपाओग्गा।

कम्मातीदा एवं छब्भेया पोग्गला होंति॥’

उक्तं च मार्गप्रकाशे -

(अनुष्टुभ)

‘स्थूलस्थूलास्ततः स्थूलाः स्थूलसूक्ष्मास्ततः परे।

सूक्ष्मस्थूलास्ततः सूक्ष्माः सूक्ष्मसूक्ष्मास्ततः परे।’

तथा चोक्तं श्रीमदमृतचन्द्रसूरिभिः-

(वसंततिलका)

‘अस्मिन्ननादिनि महत्यविवेकनाटये

वर्णादिमान् नटित पुद्गल एव नान्यः।

રાગાદિપુદ્ગલવિકારવિરુદ્ધશુદ્ધ-
ચૈતન્યઘાતુમયમૂર્તિરયં ચ જીવઃ ॥'

તથા હિ -

હવે અજીવ અધિકાર કહેવામાં આવે છે.

અતિસ્થૂલસ્થૂલ, સ્થૂલ, સ્થૂલસૂક્ષ્મ, સૂક્ષ્મસ્થૂલ, વળી સૂક્ષ્મને
અતિસૂક્ષ્મ-એમ ધરાદિ પુદ્ગલસ્કંધના છ વિકલ્પ છે. ૨૧.

ભૂપર્વતાદિ સ્કંધને અતિસ્થૂલસ્થૂલ જિને કહ્યા,
ઘી-તેલ-જળ ઇત્યાદિને વળી સ્થૂલ સ્કંધો જાણવા; ૨૨.

આતપ અને છાયાદિને સ્થૂલસૂક્ષ્મ સ્કંધો જાણજે,
ચતુરિદિના જે વિષય તેને સૂક્ષ્મસ્થૂલકહ્યા જિને; ૨૩.

વળી કર્મવર્ગણયોગ્ય સ્કંધો સૂક્ષ્મ સ્કંધો જાણવા,
તેનાથી વિપરીત સ્કંધને અતિસૂક્ષ્મ સ્કંધો વર્ણવ્યા. ૨૪.

અન્વયાર્થ :- [અતિસ્થૂલસ્થૂલાઃ] અતિસ્થૂલસ્થૂલ, [સ્થૂલાઃ] સ્થૂલ, [સ્થૂલસૂક્ષ્માઃ
ચ] સ્થૂલસૂક્ષ્મ, [સૂક્ષ્મસ્થૂલાઃ ચ] સૂક્ષ્મસ્થૂલ, [સૂક્ષ્માઃ] સૂક્ષ્મ અને [અતિસૂક્ષ્માઃ]
અતિસૂક્ષ્મ [ઇતિ] એમ [ધરાદયઃ ષડ્ભેદાઃ ભવન્તિ] પૃથ્વી વગેરે સ્કંધોના છ ભેદ છે.

અન્વયાર્થ :- [ભૂપર્વતાદ્યાઃ] ભૂમિ, પર્વત વગેરે [અતિસ્થૂલસ્થૂલાઃ ઇતિ સ્કંધાઃ]
અતિસ્થૂલસ્થૂલ સ્કંધો [મણિતાઃ] કહેવામાં આવ્યા છે; [સર્પિર્જલતૈલાદ્યાઃ] ઘી, જળ,
તેલ વગેરે [સ્થૂલાઃ ઇતિ વિજ્ઞેયાઃ] સ્થૂલ સ્કંધો જાણવા.

અન્વયાર્થ :- [છાયાતયાદ્યાઃ] છાયા, આતપ (તડકો) વગેરે [સ્થૂલેતરસ્કન્ધાઃ ઇતિ]
સ્થૂલ સૂક્ષ્મ સ્કંધો [વિજાનીહિ] જાણ [ચ] અને [ચતુરક્ષવિષયાઃ સ્કન્ધાઃ] ચાર
ઇંદ્રિયોના વિષય(ભૂત સ્કંધોને [સૂક્ષ્મસ્થૂલાઃ ઇતિ] સૂક્ષ્મસ્થૂલ [મણિતાઃ] કહેવામાં આવ્યા છે.

અન્વયાર્થ :- [પુનઃ] વળી [કર્મવર્ગણસ્ય પ્રાયોગ્યાઃ] કર્મવર્ગણને યોગ્ય [સ્કન્ધાઃ]
સ્કંધો [સૂક્ષ્મા ભવન્તિ] સૂક્ષ્મ છે; [તદ્વિપરીતાઃ] તેમનાથી વિપરીત (અર્થાત્ કર્મવર્ગણને
અયોગ્ય) [સ્કન્ધાઃ] સ્કંધો [અતિસૂક્ષ્માઃ ઇતિ] અતિસૂક્ષ્મ [પ્રરૂપયન્તિ] કહેવામાં
આવે છે.

ટીકા :- આ, વિભાવપુદ્ગલના સ્વરૂપનું કથન છે.

સુમેરુ, પૃથ્વી વગેરે (ઘન પદાર્થો) ખરેખર અતિસ્થૂલસ્થૂલ પુદ્ગલો છે. ઘી, તેલ, છાશ, દૂધ, જળ વગેરે સમસ્ત (પ્રવાહી) પદાર્થો સ્થૂલપુદ્ગલો છે. છાયા, આતપ, અંધકાર વગેરે સ્થૂલસૂક્ષ્મ પુદ્ગલો છે. સ્પર્શનેદ્રિય, રસનેદ્રિય, ધ્રાણેદ્રિય અને શ્રોત્રેદ્રિયના વિષયો-સ્પર્શ, રસ, ગંધ અને શબ્દ-સૂક્ષ્મસ્થૂલ પુદ્ગલો છે. શુભાશુભ પરિણામ દ્વારા આવતાં એવાં શુભાશુભ કર્મોને યોગ્ય (સ્કંધો) તે સૂક્ષ્મ પુદ્ગલો છે. આમનાથી વિપરીત અર્થાત્ કર્મોને અયોગ્ય (સ્કંધો) તે સૂક્ષ્મસૂક્ષ્મ પુદ્ગલો છે.-આમ (આ ગાથાઓનો) અર્થ છે. આ વિભાવપુદ્ગલનો ક્રમ છે.

[ભાવાર્થ :- સ્કંધો છ પ્રકારના છે : (૧) કાષ્ટપાષાણાદિક જે સ્કંધો છેદવામાં આવતાં સ્વયમેવ સંઘાઈ શકતા નથી તે સ્કંધો અતિસ્થૂલસ્થૂલ છે. (૨) દૂધ, જળ આદિ જે સ્કંધો છેદવામાં આવતાં ફરીને સ્વયમેવ જોડાઈ જાય છે તે સ્કંધો સ્થૂલ છે. (૩) તડકો, છાંયો, ચાંદની, અંધકાર ઇત્યાદિ જે સ્કંધો સ્થૂલ જણાતા હોવા છતાં ભેદી શકાતા નથી કે હસ્તાદિકથી ગ્રહી શકાતા નથી તે સ્કંધો સ્થૂલસૂક્ષ્મ છે. (૪) આંખથી નહિ દેખાતા એવા જે ચાર ઈંદ્રિયોના વિષયભૂત સ્કંધો સૂક્ષ્મ હોવા છતાં સ્થૂલ જણાય છે (-સ્પર્શનેદ્રિયથી સ્પર્શી શકાય છે, જીભથી આસ્વાદી શકાય છે, નાકથી સૂંઘી શકાય છે અથવા કાનથી સાંભળી શકાય છે) તે સ્કંધો સૂક્ષ્મસ્થૂલ છે. (૫) ઈંદ્રિયજ્ઞાનને અગોચર એવા જે કર્મવર્ગણરૂપ સ્કંધો તે સ્કંધો સૂક્ષ્મ છે. (૬) કર્મવર્ગણથી નીચેના (કર્મવર્ગણાતીત) જે અત્યંતસૂક્ષ્મ દ્વિ-અણુકપર્યંત સ્કંધો તે સ્કંધો સૂક્ષ્મસૂક્ષ્મ છે.]

એવી જ રીતે (શ્રીમદ્ભગવત્કુંદકુંદાચાર્યદેવપ્રણીત) શ્રી પંચાસ્તિકાયસમયમાં (*ગાથા દ્વારા) કહ્યું છે કે :-

‘[ગાથાર્થ :-] પૃથ્વી, જળ, છાયા, ચાર ઈંદ્રિયોના વિષયભૂત, કર્મને યોગ્ય અને કર્માતીત-એમ પુદ્ગલો (સ્કંધો) છ પ્રકારનાં છે.’

વળી માર્ગપ્રકાશમાં (શ્લોક દ્વારા) કહ્યું છે કે :-

‘[શ્લોકાર્થ :-] સ્થૂલસ્થૂલ, પછી સ્થૂલ, ત્યાર પછી સ્થૂલસૂક્ષ્મ, પછી સૂક્ષ્મસ્થૂલ, પછી સૂક્ષ્મ અને ત્યારપછી સૂક્ષ્મસૂક્ષ્મ (-આમ સ્કંધો છ પ્રકારના છે).’

એવી રીતે (આચાર્યદેવ) શ્રીમદ્ અમૃતચંદ્રસૂરિએ (શ્રી સમયસારની આત્મખ્યાતિ નામની ટીકામાં ૪૪મા શ્લોક દ્વારા) કહ્યું છે કે-

* જુઓ શ્રી પરમશ્રુતપ્રભાવકર્મડળ દ્વારા પ્રકાશિત પંચાસ્તિકાય, દ્વિતીય આવૃત્તિ, પાનું ૧૩૦.

‘[શ્લોકાર્થ :-] આ અનાદિ કાળના મોટા અવિવેકના નાટકમાં અથવા નાચમાં વર્ણાદિમાન્ પુદ્ગલ જ નાચે છે, અન્ય કોઈ નહિ; (અભેદ જ્ઞાનમાં પુદ્ગલ જ અનેક પ્રકારનું દેખાય છે, જીવ તો અનેક પ્રકારનો છે નહિ;) અને આ જીવ તો રાગાદિક પુદ્ગલવિકારોથી વિલક્ષણ, શુદ્ધ ચૈતન્યધાતુમય મૂર્તિ છે.’

ગાથા-૨૦ ઉપર પ્રવચન

અણ્થૂલથૂલ થૂલં થૂલસુહુમં ચ સુહુમથૂલં ચ ।
 સુહુમં અણ્સુહુમં ઇદિ ધરાદિયં હોદિ છબ્ધેયં ॥૨૧॥
 ભૂપવ્વદમાદીયા ભણિદા અણ્થૂલથૂલમિદિ ખંધા ।
 થૂલા ઇદિ વિણ્ણેયા સપ્પીજલતેલ્લમાદીયા ॥૨૨॥
 છાયાતવમાદીયા થૂલેદરખંધમિદિ વિયાણાહિ ।
 સુહુમથૂલેદિ ભણિયા ખંધા ચરવ્વિસયા ય ॥૨૩॥
 સુહુમા હવંતિ ખંધા પાઓગ્ગા કમ્મવગ્ગણસ્સ પુણો ।
 તવ્વિવરીયા ખંધા અણ્સુહુમા ઇદિ પરુવેતિ ॥૨૪॥

નીચે ઉરિગીત

અતિસ્થૂલસ્થૂલ, સ્થૂલ, સ્થૂલસૂક્ષ્મ, સૂક્ષ્મસ્થૂલ, વળી સૂક્ષ્મને
 અતિસૂક્ષ્મ-એમ ધરાદિ પુદ્ગલસ્કંધના છ વિકલ્પ છે. ૨૧.

ભૂપર્વતાદિ સ્કંધને અતિસ્થૂલસ્થૂલ જિને કલ્પા,
 ઘી-તેલ-જળ ઇત્યાદિને વળી સ્થૂલ સ્કંધો જાણવા; ૨૨.

આતપ અને છાયાદિને સ્થૂલસૂક્ષ્મ સ્કંધો જાણજે,
 ચતુરિદ્રિના જે વિષય તેને સૂક્ષ્મસ્થૂલ કલ્પા જિને; ૨૩.

વળી કર્મવર્ગાણયોગ્ય સ્કંધો સૂક્ષ્મ સ્કંધો જાણવા,
 તેનાથી વિપરીત સ્કંધને અતિસૂક્ષ્મ સ્કંધો વર્ણવ્યા. ૨૪.

ટીકા :- ‘આ, વિભાવપુદ્ગલના સ્વરૂપનું કથન છે.’ એની ટીકા. પરમાણુ સ્વભાવપુદ્ગલની સાધારણ વ્યાખ્યા આવી ગઈ. વિશેષ આગળ કહેશે. કાર્ય અને કારણપરમાણુ. ઘણા પરમાણુઓ

એકઠા થાય છે અને છૂટા પડે છે, એની ક્રિયા જડની છે. એ આત્માની ક્રિયા બિલકુલ નથી. એને જાણીને પરમાણુ આવી જાત છે, એની સ્થિતિ આવી છે, જાણીને તો એનાથી લક્ષ છોડીને સ્વરૂપની દૃષ્ટિ કરવી એ માટે આ વાત છે. જેના ઉપરથી લક્ષ છોડવું છે, એ પણ ચીજ શું છે? એને તો એણે જાણવી જોઈશે ને.

‘સુમેરુ (પર્વત), પૃથ્વી વગેરે (ઘન પદાર્થો) ખરેખર અતિસ્થૂલસ્થૂલ પુદ્ગલો છે.’ સ્થૂલસ્થૂલ પુદ્ગલો છે. સ્થૂલસ્થૂલ. મેરુ પર્વતાદિ ટુકડા થઈને એની મેળે ભેગા ન થાય એવી એ ચીજ છે એટલે એને સ્થૂળસ્થૂળ કહે છે. ‘ઘી, તેલ, છાશ, દૂધ, જળ વગેરે સમસ્ત (પ્રવાહી) પદાર્થો સ્થૂલ પુદ્ગલો છે. છાયા, આતપ, અંધકાર વગેરે સ્થૂલસૂક્ષ્મ પુદ્ગલો છે. સ્પર્શોદ્રિય, રસનોદ્રિય, ધ્રાણોદ્રિય અને શ્રોત્રોદ્રિયના વિષયો—સ્પર્શ, રસ, ગંધ અને શબ્દ—સૂક્ષ્મસ્થૂલ પુદ્ગલો છે. શુભાશુભ પરિણામ દ્વારા આવતાં એવા શુભાશુભ કર્મોને યોગ્ય (સ્કંધો) તે સૂક્ષ્મ પુદ્ગલો છે. આમનાથી વિપરીત અર્થાત્ કર્મોને અયોગ્ય (સ્કંધો) તે સૂક્ષ્મસૂક્ષ્મ પુદ્ગલો છે.—આમ (આ ગાથાઓનો) અર્થ છે. આ વિભાવપુદ્ગલનો ક્રમ છે.’ પાઠમાં તો આટલું છે. એના અર્થનું સ્પષ્ટીકરણ કરે છે.

પરમાણુના પિંડને અહીં સ્કંધ કહે છે. પરમાણુના ઘણા ભાગના એકઠાને સ્કંધ-પિંડ કહે છે. એ સ્કંધો છ પ્રકારના છે. ‘(૧) કાષ્ટપાષાણાદિક જે સ્કંધો છેદવામાં આવતાં સ્વયમેવ સંઘાઈ શકતા નથી તે સ્કંધો અતિસ્થૂલસ્થૂલ છે.’ કટકા થાય તો એની મેળે ભેગા ન થાય. ‘(૨) દૂધ, જળ આદિ જે સ્કંધો છેદવામાં આવતાં ફરીને સ્વયમેવ જોડાઈ જાય તે સ્કંધો સ્થૂલ છે.’ તેલ, ઘી આમ છૂટા પડે વળી એકઠા થઈ જાય એવો એનો સ્વભાવ છે. એ પુદ્ગલનો, જડનો સ્વભાવ છે એમ કહે છે.

‘(૩) તડકો, છાંયો, ચાંદની, અંધકાર ઇત્યાદિ જે સ્કંધો સ્થૂલ જણાતા હોવા છતાં ભેદી શકાતા નથી કે હસ્તાદિકથી ગ્રહી શકાતા નથી....’ પ્રકાશ, છાંયાને પકડાય છે કાંઈ? પકડી શકાય? માટે ‘તે સ્કંધો સ્થૂલસૂક્ષ્મ છે. (૪) આંખથી નહિ દેખાતા એવા જે ચાર ઇન્દ્રિયોના વિષયભૂત સ્કંધો સૂક્ષ્મ હોવા છતાં સ્થૂલ જણાય છે (—સ્પર્શોદ્રિયથી સ્પર્શી શકાય છે, જીભથી આસ્વાદી શકાય છે,...’ આ નિમિત્તથી કથન છે, હોં! આસ્વાદી શકાયનો અર્થ, નિમિત્તમાં એની જીભ જોડાય છે એટલી વાત. સમજાણું કાંઈ? ભાઈ! એક પરમાણુ બીજા પરમાણુને અડે નહિ. એક દ્રવ્ય બીજા દ્રવ્યને અડે નહિ. અહીં વળી આસ્વાદી શકાય. છે ને? સ્પર્શી શકાય. એ વ્યવહારનયના કથનોથી પુદ્ગલોની જાતને સમજાવે છે.

‘જીભથી આસ્વાદી શકાય, નાકથી સૂંઘી શકાય છે અથવા કાનથી સાંભળી શકાય છે) તે સ્કંધો સૂક્ષ્મસ્થૂલ છે. (૫) ઇન્દ્રિયજ્ઞાનને અગોચર એવા જે કર્મવર્ગાણારૂપ સ્કંધો તે સ્કંધો સૂક્ષ્મ છે. (૬) કર્મવર્ગાણાથી નીચેના (કર્મવર્ગાણાતીત) જે અત્યંતસૂક્ષ્મ દ્વિ-અમુકપર્યંત સ્કંધો તે સ્કંધો સૂક્ષ્મસૂક્ષ્મ છે.’ અહીં પરમાણું નથી લેવાને. સ્કંધના ભેદ છે ને એટલે બે

પરમાણુથી માંડીને સૂક્ષ્મથી સૂક્ષ્મસૂક્ષ્મ.

‘એવી જ રીતે (શ્રીમદ્ભગવત્કુંદકુંદાચાર્યદેવપ્રણીત) શ્રી પંચાસ્તિકાયસમયમાં (ગાથા દ્વારા) કહ્યું છે કે :- જુઓ શ્રી પરમશ્રુતપ્રભાવકમંડળ દ્વારા પ્રકાશિત પંચાસ્તિકાય, દ્વિતીય આવૃત્તિ પાનં ૧૩૦.’

‘પુઢવી જલં ચ છાયા ચરિદિયવિસયકમ્પાઓગ્ગા ।

કમ્પાતીદા એવં છબ્બેયા પોગ્ગલા હોંતિ ।।’

પંચાસ્તિકાયમાં ‘કુંદકુંદાચાર્યદેવે’ કહ્યું છે. અહીં ‘નિયમસાર’માં કહ્યું છે. એ પણ ‘કુંદકુંદાચાર્ય’નું છે. ‘પૃથ્વી, જળ, છાયા, ચાર ઈન્દ્રિયોના વિષયભૂત, કર્મને યોગ્ય અને કર્માતીત-એમ પુદ્ગલો (સ્કંધો) છ પ્રકારનાં છે.’ આમાં કાંઈ લાંબુ સ્પષ્ટીકરણ બહુ ચાલે એવું નથી. ‘શેઠી’! ‘વળી માર્ગપ્રકાશમાં (શ્લોક દ્વારા) કહ્યું છે કે :-’

સ્થૂલસ્થૂલાસ્તતઃ સ્થૂલાઃ સ્થૂલસૂક્ષ્માસ્તતઃ પરે ।

સૂક્ષ્મસ્થૂલાસ્તતઃ સૂક્ષ્માઃ સૂક્ષ્મસૂક્ષ્માસ્તતઃ પરે ।

એમાં પણ છના નામ છે. ‘સ્થૂલસ્થૂલ, પછી સ્થૂલ, ત્યાર પછી સ્થૂલસૂક્ષ્મ, પછી સૂક્ષ્મસ્થૂલ, પછી સૂક્ષ્મ અને ત્યારપછી સૂક્ષ્મસૂક્ષ્મ (—આમ સ્કંધો છ પ્રકારના છે). એવી રીતે (આચાર્યદેવ) શ્રીમદ્ અમૃતચંદ્રસુરિએ (શ્રી સમયસારની આત્મખ્યાતિ નામની ટીકામાં ૪૪મા શ્લોક દ્વારા) કહ્યું છે કે-’ એ ‘સમયસાર’નો કળશ છે.

અસ્મિન્નનાદિનિ મહત્યવિવેકનાટયે

વર્ણાદિમાન્ નટિત પુદ્ગલ એવ નાન્યઃ ।

રાગાદિપુદ્ગલવિકારવિરુદ્ધશુદ્ધ-

ચૈતન્યધાતુમયમૂર્તિરયં ચ જીવઃ ।।

જુઓ! નાખ્યું. અરે...! ‘આ અનાદિ કાળના મોટા અવિવેકના નાટકમાં...’ ભગવાન તો જ્ઞાનાનંદ સહજાનંદ મૂર્તિ આત્મા છે. એમાં પુણ્ય-પાપના વિકલ્પ અને શરીર આદિ બધું પુદ્ગલ છે. એ બધા પુદ્ગલનું નાટક છે આ. ભગવાનઆત્મા તો સચ્ચિદાનંદ પ્રભુ! શુદ્ધ આનંદ અને જ્ઞાનનો ઘન છે. એને અહીંયાં આત્મા કહીએ. એની દષ્ટિ થાય તેને સમ્યગ્દર્શન કહીએ. આ બધા ભેદથી જે આ વર્ણન ચાલે છે એ એમ કહે છે. ‘અવિવેકના નાટકમાં અથવા નાયમાં વર્ણાદિમાન્ પુદ્ગલ જ નાયે છે,...’ આ નાયે, હલે, ચાલે આ બધા બોલે એ બધા પુદ્ગલ જડ છે. આત્મા બોલે નહિ, આત્મા હલે નહિ, આત્મા શરીરનું કાંઈ કરે નહિ.

અહીં તો એમ કહેવું છે, આત્મા તો ચિદાનંદપ્રભુ, ધ્રુવસ્વરૂપ, અખંડ આનંદકંદ એ આત્મા (છે). એ આત્મા કંઈ રાગમાં કે શરીરની ક્રિયામાં આવતો નથી. દયા, દાન, વ્રતના વિકલ્પ ઊઠે, એમાં કાંઈ આત્મા આવતો નથી. એ તો અનાત્મા છે. એ અનાત્માનું બધું

નાટક છે, કહે છે. આહાહા...! 'અન્ય કોઈ નહિ;...' તે વર્ણાદિમાં પુદ્ગલ જ પરિણમે છે, આત્મા નહિ. આહાહા...! આત્મા તો એને કહીએ કે જે આત્મા આનંદ અને જ્ઞાનનો કંદ પિંડ, એ અભેદસ્વરૂપ જે પ્રભુ, એમાં રાગનો કે પરનો ભેદ જ નથી. એવા આત્માની અંતરદષ્ટિ થવી, એનું નામ પ્રથમ ધર્મ અને સમ્યગ્દર્શન કહેવાય છે. અહીં તો કહે છે કે દયા, દાન, વ્રત, ભક્તિ, પૂજાના ભાવ એ બધા પુદ્ગલનું નાટક છે એમ કહે છે. એય...! 'પંડિતજી'! આહાહા...! ભારે આકરું! એ બધા અજીવનું નાટક છે. ભગવાન એમાં આવતો નથી. આહાહા...!

'(અભેદ જ્ઞાનમાં પુદ્ગલ જ અનેક પ્રકારનું દેખાય છે, જીવ તો અનેક પ્રકારનો છે નહિ;) અને આ જીવ તો રાગાદિક પુદ્ગલવિકારોથી વિલક્ષણ,... ' જુઓ! ભગવાનઆત્મા શરીર, વાણી, સ્કંધો અને પરમાણુથી તો જુદો (છે), પણ દયા, દાન, વ્રત આદિના પરિણામથી પણ જુદો-વિલક્ષણ (છે). સમજાણું કાંઈ? આહાહા...! આવો આત્મા અંદર જ્ઞાનાનંદ રાગથી, વિકલ્પથી ભિન્ન, એવા આત્માનું અંદર ભાન અને શ્રદ્ધા થાય, એને ધર્મની પહેલી દશા કહે છે. બાકી ધર્મ-બર્મ નથી એમ કહે છે. આહાહા...! સમજાણું કાંઈ?

'આ જીવ તો રાગાદિક પુદ્ગલવિકારોથી...' ભાષા એમ લીધી છે. આ સ્કંધોનું તો વર્ણન કર્યું, પરમાણુનું કર્યું. પણ અહીં તો કહે છે કે આત્મામાં થતાં શુભ અને અશુભ, દયા, દાન, વ્રત, ભક્તિ, પૂજા, નામસ્મરણ, યાત્રા આદિ એ બધો વિકલ્પ પુદ્ગલનો વિકાર છે. છે? આહાહા...! એ બધા પુદ્ગલના ફહફહાટ છે. ભગવાનઆત્મા એ તો ચિદાનંદ, જ્ઞાનાનંદ સ્વરૂપ છે. આહાહા...! એની પર્યાયમાં પુદ્ગલના નિમિત્તે થતાં (ભાવો), તે બધા તેના છે, આત્માના નહિ. સમજાણું કાંઈ?

'રાગાદિક પુદ્ગલવિકારો...' એમ કીધું ને? શું કીધું? એ પંચમહાવ્રતના પરિણામ, વિકલ્પ, દયા, દાન, જાત્રાનો રાગ, ભક્તિ-પૂજાનો રાગ એ બધા પુદ્ગલનો વિકાર છે. કહો, 'શેઠી'! આત્માની જાતમાં એ છે નહિ. કર્મ પુદ્ગલ જડ છે. તેના સંગે ફહફહાટ બધો પુદ્ગલનો વિકાર છે. ભગવાનઆત્મા એનાથી ભિન્ન છે. આહાહા...! કહો, સમજાણું કાંઈ? ભાષા શું છે? 'આ જીવ તો રાગાદિક પુદ્ગલવિકારોથી વિલક્ષણ,...' એમ છે ને? આ 'સમયસાર'ની ગાથા છે. 'રાગાદિક પુદ્ગલવિકારોથી વિલક્ષણ, શુદ્ધ...' પરમાણુ અને આ છ પ્રકારના સ્કંધ, એનાથી તો આત્મા વિરુદ્ધ-શુદ્ધ છે, પણ પુણ્ય અને પાપના વિકલ્પો, દયા, દાન, વ્રત, ભક્તિ, કામ, ક્રોધ, એવા વિકલ્પ (ઉઠે) એ પણ પુદ્ગલનો વિકાર છે. એનાથી ભગવાનઆત્મા વિલક્ષણ છે. એ લક્ષણ એનું નથી એમ કહે છે. આહાહા...! એક શબ્દમાં કેટલું નાખ્યું, જુઓ! સમજાણું કાંઈ?

અનંતા પરમાણુઓ કર્મના સ્કંધ-પિંડ, એના લક્ષે થતો વિકાર. એ પુણ્ય-પાપના ભાવ કાંઈ આત્માના લક્ષે થતા નથી. કહે છે કે પુદ્ગલ જે કર્મ છે એ જડ છે, અનંત સ્કંધ છે. સ્કંધની વ્યાખ્યા આવીને? તો એ સ્કંધના લક્ષે, સ્કંધના અસ્તિત્વ ઉપર લક્ષ જતાં, જે

કંઈ પુણ્ય-પાપ, દયા, દાન, વ્રત, ભક્તિના પરિણામ થાય એને પુદ્ગલના વિકારો કહેવામાં આવે છે. એનાથી ભગવાનઆત્મા વિલક્ષણ છે. વિલક્ષણ એટલે ભિન્ન ચીજ છે. રાગાદિનું લક્ષણ આત્મામાં છે નહિ. આહાહા...! સમજાણું કાંઈ? સ્કંધમાં, પુદ્ગલમાં વળી આ નાખ્યું. કહો, સમજાણું? બંગડીઓ તો પુદ્ગલ છે, કર્મ પુદ્ગલ છે, પણ એને લક્ષે થતો વિકલ્પ એ પુદ્ગલનો વિકાર છે એમ કહે છે.

મુમુક્ષુ :- કાલે આપ એમ કહેતા હતા કે આ તો સમ્યગ્દષ્ટિ માટે છે.

ઉત્તર :- એ અજ્ઞાનીને થાય છે પણ એ પુદ્ગલનો જ વિકાર છે. એ જીવનો સ્વભાવ નથી. એ તો સ્વભાવની દષ્ટિ થતાં, રાગાદિનું અલ્પપણું રહ્યું એ પરિણામન એની દશામાં છે એમ જ્ઞાન જાણે છે. પણ વસ્તુના સ્વભાવની દષ્ટિએ જોતા, દષ્ટિએ સ્વભાવથી જોતાં, સમજાણું ? એ પર છે. આત્માનો સ્વભાવ નથી. સમજાણું? એક શબ્દ આખો.. ‘સમયસાર નાટક’નો શ્લોક છે. પાઠમાં છે ને. ‘અસ્મિન્નાદિનિ મહત્યવિવેકનાટયે’ એકદમ દ્રવ્યસ્વભાવને વર્ણવવો છે ને. ‘વર્ણાદિમાન્ નટિત પુદ્ગલ એવ નાન્યઃ ।’

એ જગતના પુદ્ગલો નાચે. ભગવાન તો એકરૂપ અભેદ છે, એ અનેકમાં કેમ આવે? એમ કહે છે. શરીર, વાણી, મન, આ બધું નાટક જડનું નાટક છે. આત્માનું નાટક એ છે નહિ. એ ઉપરાંત રાગાદિ પુદ્ગલ વિકાર, પુણ્ય અને પાપના ભાવો એ બધા પુદ્ગલના વિકૃત ભાવ છે. વસ્તુના દ્રવ્યસ્વભાવની દષ્ટિની અપેક્ષાએ. પછી જ્ઞાન કરે ત્યારે જાણે કે રાગનો ભાવ જરી પર્યાયમાં છે એમ જાણે. જ્ઞાનનો સ્વ અને પર બેને જાણવાનો સ્વભાવ છે એથી એને એમ કહ્યું. દષ્ટિને તો એકલો નિર્વિકલ્પ સ્વભાવ છે, અભેદ દેખવાનો સ્વભાવ છે એથી એને રાગાદિને પુદ્ગલનો વિકાર કહીને, એનાથી કોઈ વિલક્ષણ આત્મા છે (એમ કહ્યું). સમજાણું કાંઈ?

‘રાગાદિપુદ્ગલવિકારવિરુદ્ધશુદ્ધ-’ લ્યો. વિરુદ્ધનો અર્થ વિલક્ષણ કર્યો. શું કહ્યું? આ આત્મા જે વસ્તુ ભગવાનઆત્મા જે અંદર છે, એને આત્મા કહીએ કે જે રાગ, દયા, દાન, કામ, ક્રોધ, વિકલ્પો છે એ પુદ્ગલના વિકારથી આત્મા વિરુદ્ધ છે. આત્માના સ્વભાવથી, પુણ્ય-પાપના ભાવ વિરુદ્ધ છે અને એનાથી આત્મા વિરુદ્ધ છે. સમજાણું કાંઈ? વિરુદ્ધ છે. રાગાદિભાવથી આત્મા વિરુદ્ધ છે. આત્માના સ્વભાવથી રાગાદિ વિરુદ્ધ છે એ તો ઠીક પણ અહીં તો અજીવનો અધિકાર છે ને? ત્યાં પણ અજીવ અધિકાર જ છેલ્લો આવે છે ને? સમજાણું કાંઈ?

રાગ, પુણ્ય, પાપ આદિ ભાવ, પુદ્ગલ વિકાર, એનાથી આત્મા તદ્દન વિરુદ્ધ સ્વરૂપ છે. કેમકે આ અજીવસ્વભાવ છે અને ભગવાન જીવસ્વભાવ છે. એટલે એ વિરુદ્ધભાવ છે. આહાહા...! વ્યવહારરત્નત્રયનો વિકલ્પ શુભોપયોગ, એ પણ પુદ્ગલનો વિભાવ છે. એનાથી આત્મા વિરુદ્ધ છે. આહાહા...! એવો આત્મા અંદર રાગથી રહિત, વિકલ્પથી રહિત, એકલા

આનંદ અને શાંતિથી સહિત, એનો અનુભવ કરવો અને આનંદનો સ્વાદ આવે, અતીન્દ્રિય સ્વાદના અનુભવમાં સુખ ભાસે, એને અહીંયાં સમ્યગ્દર્શન અને સમ્યક્જ્ઞાન કહેવાય. કહો, 'શેઠી'!

મુમુક્ષુ :- વિકાર થાય છે જીવના ભાવમાં.

ઉત્તર :- ભાવમાં (થાય છે), પણ એ પર્યાયમાં પરના લક્ષે થાય છે, એ અપેક્ષાથી પરનો કહીને કાઢી નાખ્યો છે. તેનાથી વિરુદ્ધ છે. રાગ બંધનું કારણ છે. સ્વભાવ અબંધસ્વરૂપ છે. રાગ વિપરીત છે, સ્વભાવ ચૈતન્ય તેનો અવિપરીત ભાવ છે. એ તો ૭૨મી ગાથામાં આવ્યું ને? રાગ વિપરીત ભાવ છે. 'વિવરીયં' રાગ આદિ આત્માથી વિપરીત છે એમ ત્યાં આવ્યું હતું. આસ્રવ અધિકારમાં આનાથી વિપરીત આ છે એમ આવ્યું. સમજાણું કાંઈ?

શુભ અને અશુભભાવ... ત્યાં ૭૨માં કર્તાકર્મમાં આવ્યું ને. 'અસુચિતં વિવરીય દુઃખસ્વસ્સ કારણં' આહાહા...! શુભભાવ દુઃખનું કારણ છે. શુભભાવ, શુભઉપયોગ એ દુઃખનું કારણ છે. એ આત્માથી વિપરીત છે ત્યાં આસ્રવમાં કહ્યું હતું. કર્તા-કર્મ છે ને ત્યાં આસ્રવ છે ને.

મુમુક્ષુ :- આત્માનો સુખસ્વભાવ છે.

ઉત્તર :- આત્માનો સુખસ્વભાવ છે તો આ રાગાદિથી વિલક્ષણ સ્વભાવ, દુઃખથી વિપરીત સ્વભાવ (છે). આહાહા...! 'દ્રવ્યસંગ્રહ'માં આવે છે ને? 'વસંતીલાલે' એ પ્રશ્ન કર્યો હતો ને? ૫૬ ગાથા. 'મા ચિદ્વહ મા જંપહ મા ચિન્તહ' એ આજ પાછું જોયું. હોં! શ્લોક આખો આવડતો નહોતો ને. હમણા જોયું. કાલે તમારો પ્રશ્ન હતો ને? ભાઈ! કહે છે કે 'મા ચિદ્વહ' કાયાના વેપારથી જુદો પડ. કાયાનો વેપાર એ તારો નહિ. આમ થવું... આમ થવું... આમ થવું... એ બધો કાયાનો વેપાર છે. 'મા જંપહ' બોલીશ નહિ, કાંઈ બોલીશ નહિ. અંતર્જલ્ય છોડી દે. 'મા ચિન્તહ' મન લીધું. કાયા, મન અને વચન. 'મા ચિન્તહ' ભગવાનઆત્મા... એ કાલે પૂછ્યું હતું ને? રાત્રે ચિંતવ સુધી આવ્યું હતું. બીજા શબ્દો ભૂલી ગયા હતા. ...

મુમુક્ષુ :- ...

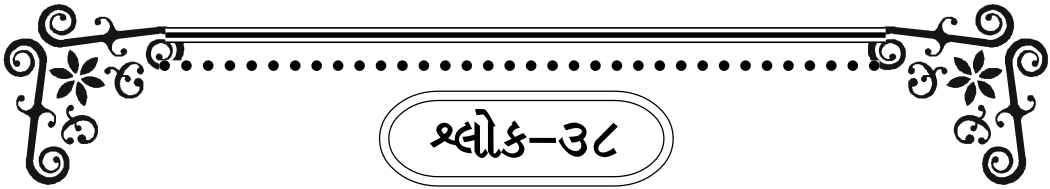
ઉત્તર :- એ નહિ. 'મા ચિદ્વહ મા જંપહ મા ચિન્તહ' ચિંતવના ન કર. મનના વિકલ્પ ન કર એમ કહે છે. 'ચિન્તહ કિવિ જેણ હોઈ ચિરો' જેનાથી સ્થિર થાય. 'અપ્પા અપ્પમ્મિ રઓ' છે? આત્મા, આત્મામાં એટલે આત્મા જ્ઞાનદર્શન આનંદ સ્વભાવમાં 'અપ્પા અપ્પમ્મિ રઓ' એમાં લીન થાય એનું નામ ધ્યાન, એનું નામ મોક્ષનો માર્ગ, એનું નામ સમ્યગ્દર્શન, જ્ઞાન અને ચારિત્ર, એનું નામ શુદ્ધોપયોગ. આહાહા...! એમણે આ પ્રશ્ન કર્યો હતો. રાત્રે અહીં સુધી આવ્યું હતું. 'મા ચિદ્વહ મા જંપહ મા ચિન્તહ' પહેલું આવી ગયું હતું. 'મા ચિન્તહ' દેહ જડ છે, પુદ્ગલ છે. વાણીનો, બોલવાનો વિકલ્પ ઉઠે અંદર, એ જલ્પ છોડ. એ તારું સ્વરૂપ નથી. પુદ્ગલ સ્વરૂપ છે. મનનો રાગ છૂટે એ પણ પુદ્ગલસ્વરૂપ છે. આહાહા...! 'જેણ હોઈ ચિરો'. વસ્તુ ચિદ્વિભિંબ ઘન આનંદઘન પડી છે. એક વિકલ્પની પાછળ અથવા

એક સમયની પર્યાયની પાછળ. સમજાણું કાંઈ? મન-વચનને કાયાના ત્રણે સંબંધને દષ્ટિમાંથી છોડ એમ કહે છે. અને જેનાથી અંદર સ્થિર થાય, આત્મા જ્ઞાન-દર્શન અને આનંદમાં સ્થિર થાય. ‘અપ્પા અપ્પમ્મિ રઓ’ આત્મા, આત્માનો જાણવા, દેખવા અને આનંદનો સ્વભાવ એમાં સ્થિર થાય, એનું નામ ભગવાન મોક્ષનો માર્ગ-ધ્યાન કહે છે. એ ધ્યાન તે શુદ્ધોપયોગ તે મોક્ષનો માર્ગ છે. આહાહા..! ભારે કઠણ જગતને.

એ અહીં કહ્યું. ‘આ જીવ તો રાગાદિક પુદ્ગલવિકારોથી વિલક્ષણ,...’ એક શબ્દમાં તો કેટલું નાખી દીધું! આહાહા..! એ છ સ્કંધોનું લક્ષણ છે. એ તારામાં નથી, તારા નથી. સ્કંધોમાં તો બધું આવ્યું ને? શરીર, વાણી, મન, કર્મ, દાળ, ભાત, શાક, પૈસો એ બધું સ્કંધમાં આવી ગયું કે નહિ? પૈસો સ્કંધમાં આવી ગયો? પૈસો તારો નહિ, એ પુદ્ગલનો છે એમ કહે છે. દાળ, ભાત, રોટલી, પાણી, મોસંબી એ તારા નહિ, એ તો પુદ્ગલના સ્કંધ છે. એ તો જડના સ્કંધ છે, જડનો જથ્થો છે. તારે લઈને એ નહિ અને તું એમાં નહિ અને એ તારામાં નહિ. આહાહા..!

તું કોણ? પુણ્ય અને પાપના પુદ્ગલવિકારથી વિરુદ્ધ તારું સ્વરૂપ છે. આહાહા..! શું ત્યારે? એ તો વિરુદ્ધ કીધું. નાસ્તિથી કહ્યું. અસ્તિ (શું)? ‘શુદ્ધ ચૈતન્યધાતુમય મૂર્તિ છે.’ એકલો શુદ્ધ જ્ઞાન, આનંદ, અતીન્દ્રિય અનાકુળ શાંતરસ, આનંદરસ, શાંતરસ એટલે ચારિત્ર, આનંદરસ, સુખરસ એવા ચૈતન્યધાતુમય સ્વરૂપ છે. મૂર્તિ એટલે સ્વરૂપ. તારું તો શુદ્ધ ચૈતન્યધાતુ-ચૈતન્યપણું જેણે ધારી રાખ્યું છે. એ પુણ્ય-પાપને જીવે ધારી રાખ્યા નથી. આહાહા..! આવો આત્મા કે જેણે જ્ઞાન, દર્શન, આનંદને ધાર્યા છે, રાખ્યા છે, એને આત્મા કહીએ. પુણ્ય-પાપ, શરીર, વાણીને રાખ્યા નથી, એને ધાર્યા નથી. એ શ્લોકને ‘સમયસાર’નો આધાર આપ્યો છે.

‘વળી (આ ગાથાઓની ટીકા પૂર્ણ કરતાં ટીકાકાર મુનિરાજ શ્રી પદ્મપ્રભમલધારીદેવ વિવિધ પ્રકારનાં પુદ્ગલોમાં રતિ નહિ કરતાં ચૈતન્યચમત્કારમાત્ર આત્મામાં રતિ કરવાનું શ્લોક દ્વારા કહે છે) :-’

શ્લોક-૩૮

(માલિની)

इति विविधविकल्पे पुद्गले दृश्यमाने
न च कुरु रतिभावं भव्यशार्दूल तस्मिन्।

કુરુ રતિમતુલાં ત્વં ચિચ્ચમત્કારમાત્રે
ભવસિ હિ પરમશ્રીકામિનીકામરૂપઃ ॥૩૮॥

[શ્લોકાર્થ :-] આ રીતે વિવિધ ભેદોવાળું પુદ્ગલ જોવામાં આવતાં, હે ભવ્યશાર્દૂલ! (ભવ્યોત્તમ!) તું તેમાં રતિભાવ ન કર. ચૈતન્યચમત્કારમાત્રમાં (અર્થાત્ ચૈતન્યચમત્કારમાત્ર આત્મામાં) તું અતુલ રતિ કર કે જેથી તું પરમશ્રીરૂપી કામિનીનો વલ્લભ થઈશ. ૩૮.

શ્લોક-૩૮ ઉપર પ્રવચન

इति विविधविकल्पे पुद्गले दृश्यमाने
न च कुरु रतिभावं भव्यशार्दूल तस्मिन् ।
कुरु रतिमतुलां त्वं चिच्वमत्कारमात्रे
भवसि हि परमश्रीकामिनीकामरूपः ॥३८॥

હે ભવ્યસિંહ! હે ભવ્યશાર્દૂલ! એમ કહે છે. સિંહ તો હરણિયાને ફાડીને ચીરી નાખે. એમ હે ભવ્ય! રાગાદિને ચીરી નાખ, એ તો ભિન્ન છે. તારી ચીજમાં છે નહિ. આહાહા...!

‘આ રીતે વિવિધ ભેદોવાળું પુદ્ગલ...’ આત્મા તો કાંઈ ભેદ છે નહિ એ તો પહેલા કહી ગયા. ‘આ રીતે વિવિધ ભેદોવાળું પુદ્ગલ જોવામાં આવતાં,...’ એમ લખ્યું છે ને? ‘દૃશ્યમાને’ જોવામાં આવે છે એ કાંઈ તારી ચીજ છે નહિ. આહાહા...! શરીર, સ્ત્રી, કુટુંબ એ બધા વિવિધ પુદ્ગલો જોવામાં આવે છે. પુદ્ગલની જાત છે. કાળી હોય, ધોળી હોય, સુંવાળી હોય, આકાર ગોળ હોય, ચપટો હોય એ બધા વિવિધ પ્રકારના પુદ્ગલો જોવામાં આવે છે. એમાં તું નથી અને એ કાંઈ તારામાં નથી. આહાહા...! ભાષા નહિ, એની વસ્તુ અસ્તિ સમજવું જોઈએ. સમજાણું?

‘હે ભવ્યશાર્દૂલ! (ભવ્યોત્તમ!)’ ભવ્યમાં ઉત્તમ પ્રાણી! તારો મોક્ષ અલ્પમાં છે, નજીકમાં છે એમ પ્રાણીને સંબોધે છે. ‘તું તેમાં રતિભાવ ન કર.’ એ રાગમાં રતિ ન કર. આહાહા...! જે તારાથી વિરુદ્ધ અને એનાથી તું વિરુદ્ધ એવા વિરુદ્ધભાવમાં પ્રેમ ન કર, ભાઈ! તને દુઃખ, હિંસા થાય છે. રાગાદિમાં પ્રેમ કરવાથી આત્મા ચૈતન્યચમત્કારપણે રહી શકતો નથી, હણાઈ જાય છે. આહાહા...! ચૈતન્યધાતુમાં હવે પ્રેમ કર. જુઓ! ‘ચૈતન્યચમત્કારમાત્રમાં...’ એમ ભાષા છે ને? ‘ચૈતન્યચમત્કારમાં...’ એ તો ચમત્કાર છે. જે પોતાને જાણે, રાગને જાણે, આટલા-આટલા વિવિધ પ્રકારના પુદ્ગલો, એને પોતામાં રહીને પોતાના સામર્થ્યથી પોતાનું જ્ઞાન કરે. આહાહા...! એવો ચમત્કારી જીવ છે, કહે છે. એ ચીજ છે માટે જાણવાનું કામ કરે, એમ પણ નથી. સમજાણું કાંઈ?

શું કહે છે? એ બધા રાગાદિભાવ અને શરીરાદિ આ સ્કંધો કીધા એ બધા છે, માટે

ચૈતન્યભાવ, એને જાણવાનો અસ્તિત્વનો ભાવ કરે છે એમ નથી. એ તો ચૈતન્યચમત્કાર વસ્તુ છે કે જેને પરની અપેક્ષા નથી અને સ્વ ને પરને જાણવાનું કાર્ય ચૈતન્યચમત્કારથી ઊભું થાય છે. સમજાય છે કાંઈ? આહાહા..!

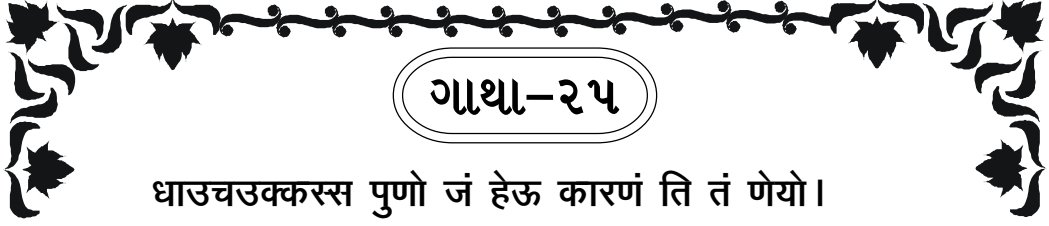
એક આંગળી તૂટે, આંખ ફૂટે તો એને અંદર કાંઈક થઈ જાય. હાય.. હાય.. મારો અવયવ તૂટ્યો, ડોં! એક આંગળી તૂટી જાય. આ ભીંસમાં આવી જાયને. બારણા બંધ કરતા અંદર ઘૂસી ગઈ. આ રેલમાં બહુ થઈ જાય. ઓલો બારણું કરતો હોય અને આંગળી ચેપાય જાય. હાય..હાય...! શું છે પણ? કહે છે. વિવિધ પ્રકારની દશા એને, એની હયાતીને કારણે નહિ પણ તારી હયાતીમાં ચૈતન્યચમત્કાર છે એથી તું સ્વ ને પરને જાણવાના સ્વભાવને પ્રગટ કરે છે. આહાહા..! સમજાણું કાંઈ? આંખ ફૂટે ત્યાં અરે..રે...! એક આંખ ગઈ. બે આંખે કામ કરતા એક આંખ ગઈ. પણ આંખ ગઈ એ તો પુદ્ગલ ગઈ. તારામાંથી શું ગયું? પાંચ-દસ લાખ રૂપિયા હોય એમાંથી પાંચ હજાર, દસ હજાર જાય તો પૈસા ગયા એમ કહે છે. ગયા ક્યાં? વિવિધ પ્રકારની દશા છે એ જાણવા મળી તને. પહેલા અહીંયાં હતા એમ જાણ્યું હતું. પછી ગયા એમ જાણ્યું. એ તો જાણવાનું થયું. ચૈતન્યચમત્કાર છે કે જે એને જાણવાનું જ કામ કરે છે. આહાહા..!

‘ચૈતન્યચમત્કારમાત્રમાં (અર્થાત્ ચૈતન્યચમત્કારમાત્ર આત્મામાં) તું અતુલ રતિ કર...’ ઓલામાં રતિ ન કર. (આમાં) ‘અતુલ રતિ કર...’ જેની ઊપમા નથી એવો પ્રેમ અંદર આત્મામાં કર. સમજાણું કાંઈ? અહીંથી રતિ, પ્રેમ છોડી દે. જો આત્માનું હિત કરવું હોય અને ધર્મ કરવો હોય તો રાગથી માંડીને પર ચીજમાંથી પ્રેમ છોડી દે. આહાહા..! અને ભગવાન શુદ્ધ ચૈતન્યમાત્ર ચમત્કારમાત્ર આત્મા. ‘તું અતુલ રતિ કર...’ ઠીક.

‘હે ભવ્યશાદ્દલ!’ સંબોધન કરીને કહ્યું છે, ડોં! ‘કે જેથી તું પરમશ્રીરૂપી કામીનીનો વલ્લભ થઈશ.’ ભગવાનઆત્મા ચૈતન્યચમત્કાર જ્ઞાનાનંદ સ્વભાવ, એમાં જો પ્રેમ કરીશ તો તને મુક્તિ મળશે. જે મુક્તની દશા તારાથી જુદી કોઈ દિ’ પડશે નહિ. એનું નામ વલ્લભ. સમજાણું કાંઈ? છે ને? ‘વલ્લભ થઈશ.’ એટલે શું? એ પર્યાય કોઈ દિ’ જુદી પડશે નહિ. આહાહા..! આત્માનો ચૈતન્યચમત્કાર સ્વભાવ, એમાં અંતર પ્રેમ કરવાથી, એ અંતરની અભેદ પર્યાય પૂર્ણ થઈ, એ પૂર્ણ પર્યાય હવે દૂર નહિ રહે. તારાથી એક સમયમાત્ર પણ દૂર નહિ રહે. પૂર્ણ પર્યાય તને વરી જશે. આહાહા..! પણ આ પ્રેમ અંદર આનંદમાં, અનુભવમાં આનંદમાં લઈને પ્રેમ કર, એમ કહે છે.

પરમશ્રી-પરમ લક્ષ્મી, જુઓ! મુક્તિ છે એ પરમલક્ષ્મીસ્વરૂપ છે. મુક્તિ-મોક્ષ છે એ પરમશ્રીરૂપી કામીની છે, એની પરિણતિ, એની સ્ત્રી છે, એનો વલ્લભ થઈશ. એ પર્યાય તને કોઈ દિ’ છોડશે નહિ. આહાહા..! સમજાણું કાંઈ? રાગનો પ્રેમ કરીશ તો રાગ તો છૂટી જશે. શરીરના પુદ્ગલનો પ્રેમ કરીશ તો પુદ્ગલ છૂટી જશે. નહિ રહે તારા વલ્લભ

કર્પા. ત્યાં વહાલપને જોડવાથી એ વસ્તુ નહિ રહે, એમ કહે છે. આહાહા...! એ ચાર ગાથાની સ્કંધની વ્યાખ્યામાં આ મૂક્યું. સમજાણું કાંઈ? સ્કંધો તારા નહિ, પરમાણુ તારા નહિ, પણ કર્મરૂપી સ્કંધના લક્ષે થયેલો ભાવ, એ પણ તારો નહિ. એનાથી વિરુદ્ધ સ્વભાવ તારો છે. હવે સ્વભાવ ઓલા પરમાણુનું કારણ અને કાર્ય આવ્યું હતું ને? એનું વર્ણન કરે છે.

ગાથા-૨૫

ધાતુચતુષ્કસ્ય પુનો જં હેઠુ કારણં તિ તં ણેયો ।

સ્કંધાણં અવસાણં ણાદવ્વો કજ્જપરમાણુ ॥૨૫ ॥

ધાતુચતુષ્કસ્ય પુનઃ યો હેતુઃ કારણમિતિ સ જ્ઞેયઃ ।

સ્કન્ધાનામવસાનો જ્ઞાતત્ત્વઃ કાર્યપરમાણુઃ ॥૨૫ ॥

કારણકાર્યપરમાણુદ્રવ્યસ્વરૂપાસ્વાનમેતત્ ।

પૃથિવ્યપ્તેજોવાયવો ધાતવશ્ચત્વારઃ તેષાં યો હેતુઃ સ કારણપરમાણુઃ । સ એવ જઘન્યપરમાણુઃ સ્નિગ્ધરૂક્ષગુણાનામાનન્ત્યાભાવાત્ સમવિષમબંધયોરયોગ્ય ઇત્યર્થઃ । સ્નિગ્ધરૂક્ષગુણાનામનન્તત્ત્વસ્યોપરિ દ્વાભ્યામ્ ચતુર્ભિઃ સમબન્ધઃ ત્રિભિઃ પશ્ચભિર્વિષમબન્ધઃ । અયમુત્કૃષ્ટપરમાણુઃ । ગલતાં પુદ્ગલદ્રવ્યાણામ્ અન્તોડવસાનસ્તસ્મિન્ સ્થિતો યઃ સ કાર્યપરમાણુઃ । અણવશ્ચતુર્ભેદાઃ કાર્યકારણજઘન્યોત્કૃષ્ટભેદૈઃ । તસ્ય પરમાણુદ્રવ્યસ્ય સ્વરૂપસ્થિતત્વાત્ વિભાવાભાવાત્ પરમસ્વભાવ ઇતિ ।

તથા ચોક્તં પ્રવચનસારે-

‘ગિદ્ધા વા લુક્ષ્વા વા અણુપરિણામા સમા વ વિસમા વા ।

સમદો દુરાધિગા જદિ વજ્જંતિ હિ આદિપરિહીણા ॥

ગિદ્ધત્તણેણ દુગુણો ચદુગુણગિદ્ધેણ બંધમણુભવદિ ।

લુક્ષ્વેણ વા તિગુણિદો અણુ વજ્જાદિ પંચગુણજુત્તો ॥’

જે હેતુ ધાતુચતુષ્કનો તે કારણાણુ જાણવો;

સ્કંધોતાણા અવસાનને વળી કાર્યપરમાણુ કહ્યો. ૨૫.

અન્વયાર્થ :- [પુનઃ] વળી [યઃ] જે [ધાતુચતુષ્કસ્ય] (પૃથ્વી, પાણી, તેજ ને વાયુ-એ) ચાર ધાતુઓનો [હેતુઃ] હેતુ છે, [સઃ] તે [કારણમ્] ઇતિ જ્ઞેયઃ] કારણપરમાણુ જાણવો; [સ્કન્ધાનામ્] સ્કંધોના [અવસાનઃ] અવસાનને (-છૂટા પડેલા

અવિભાગી અંતિમ અંશને) [કાર્યપરમાણુ :] કાર્યપરમાણુ [જ્ઞાતવ્ય :] જાણવો.

ટીકા :- આ, કારણપરમાણુદ્રવ્ય અને કાર્યપરમાણુદ્રવ્યના સ્વરૂપનું કથન છે.

પૃથ્વી, જળ, તેજ ને વાયુ એ ચાર ધાતુઓ છે; તેમનો જે હેતુ છે તે કારણપરમાણુ છે. તે જ (પરમાણુ), એક ગુણ સ્નિગ્ધતા કે રૂક્ષતા હોતાં, સમ કે વિષમ બંધને અયોગ્ય એવો જઘન્ય પરમાણુ છે—એમ અર્થ છે. એક ગુણ સ્નિગ્ધતા કે રૂક્ષતાની ઉપર, બે ગુણવાળાનો અને ચાર ગુણવાળાનો *સમબંધ થાય છે તથા ત્રણ ગુણવાળાનો અને પાંચ ગુણવાળાનો *વિષમબંધ થાય છે,— આ ઉત્કૃષ્ટ પરમાણુ છે. ગળતાં અર્થાત્ છૂટાં પડતાં પુદ્ગલદ્રવ્યોના અંતમાં—અવસાનમાં (અંતિમ દશામાં) સ્થિત તે કાર્યપરમાણુ છે (અર્થાત્ સ્કંધો ખંડિત થતાં થતાં જે નાનામાં નાનો અવિભાગ ભાગ રહે તે કાર્યપરમાણુ છે). (આમ) અણુઓના (—પરમાણુઓના) ચાર ભેદ છે : કાર્ય, કારણ, જઘન્ય ને ઉત્કૃષ્ટ. તે પરમાણુદ્રવ્ય સ્વરૂપમાં સ્થિત હોવાથી તેને વિભાવનો અભાવ છે, માટે (તેને) પરમ સ્વભાવ છે.

એ જ રીતે (શ્રીમદ્ભગવત્કુંદકુંદાચાર્યદિવપ્રણીત) શ્રી પ્રવચનસારમાં (૧૬૫મી અને ૧૬૬મી ગાથા દ્વારા) કહ્યું છે કે :-

‘[ગાથાર્થ :-] પરમાણુ-પરિણામો, સ્નિગ્ધ હો કે રૂક્ષ હો, બેકી અંશવાળા હો કે એકી અંશવાળા હો, જો સમાન કરતાં બે અધિક અંશવાળા હોય તો બંધાય છે; જઘન્ય અંશવાળો બંધાતો નથી.

સ્નિગ્ધપણે બે અંશવાળો પરમાણુ ચાર અંશવાળા સ્નિગ્ધ (અથવા રૂક્ષ) પરમાણુ સાથે બંધ અનુભવે છે; અથવા રૂક્ષપણે ત્રણ અંશવાળો પરમાણુ પાંચ અંશવાળા સાથે જોડાયો થકો બંધાય છે.’

ગાથા-૨૫ ઉપર પ્રવચન

ધાઉચઉક્કરસ પુણો જં હેઝુ કારણં તિ તં ણેયો ।

સ્વંધાણં અવસાણં ણાદવ્વો કજ્જપરમાણૂ ।।૨૫ ।।

જુઓ! આ ભાષા બીજી પાઠમાં છે. કાર્યપરમાણુ અને કારણપરમાણુ પાઠમાં છે. એટલે

* સમબંધ એટલે બેકી ગુણવાળા પરમાણુઓનો બંધ અને વિષમબંધ એટલે એકી ગુણવાળા પરમાણુઓનો બંધ. અહીં (ટીકામાં) સમબંધનું અને વિષમબંધનું એકેક ઉદાહરણ આપ્યું છે તે પ્રમાણે બધાય સમબંધો અને વિષમબંધો સમજી લેવા.

પછી કારણપરમાત્મા અને કાર્યપરમાત્મા એમાંથી ઊઠે છે. ત્યારે પરમાણુમાં આમ કહ્યું, એમાં લાગુ પડે છે. નવું એણે ઘરનું નાખ્યું છે એમ નથી.

મુમુક્ષુ :- ઘરનું નાખ્યું હોય તો પણ જ્ઞાનીની વાત છે ને.

ઉત્તર :- હા. નાખે પણ એને એમ કે આ ક્યાંથી નાખ્યું? ફલાણું ક્યાંથી નાખ્યું? ઢીંકણું... હવે સાંભળને. બધું નાખે.

જે હેતુ ધાતુચતુષ્કનો તે કારણાણુ જાણવો;

સ્કંધોતાણા અવસાનને વળી કાર્યપરમાણુ કહ્યો. ૨૫.

‘આ, કારણપરમાણુદ્રવ્ય અને કાર્યપરમાણુદ્રવ્યના સ્વરૂપનું કથન છે.’ જુઓ! ખૂબી શું છે? કે પૃથ્વીના પરમાણુનો સ્કંધ થાય છે, જળના પરમાણુનો જે સ્કંધ છે, વાયુના, તેજનો આ જે સ્કંધ છે એ ચાર ધાતુ છે. એમનો હેતુ તે કારણપરમાણુ છે. એનો હેતુ જીવ નહિ. કે આ બધા લાડવા બનાવ્યા ને આ બનાવ્યું, ભેગું થયું, ફલાણું થયું... ફલાણું થયું.. આ પાણી થયું, પૃથ્વી થઈ, અગ્નિ થઈ, વાયુ થયો. એનો હેતુ તો કારણ પરમાણુ છે. સમજાણું કાંઈ? એ પરમાણુ કારણ થઈને બધા સ્કંધો થયા છે. જીવ કારણ થઈને સ્કંધ થાય છે કે ભાઈ! આ લાડવો વળે, રોટલી વળે, આમ અક્ષર લખાય (એમ નથી). સમજાણું કાંઈ? પહેલી કારણ પરમાણુની વ્યાખ્યા કરી. ‘તે જ (પરમાણુ), એક ગુણ સ્નિગ્ધતા...’ જુઓ! ભાષા તો ગુણ છે. ખરેખર તો સ્નિગ્ધ પર્યાય છે. ભાઈ!

મુમુક્ષુ :- આ પોઈન્ટ બતાવવાનો...

ઉત્તર :- એ તો અગુરુલઘુમાં અનંતું નહોતું આવ્યું? અનંત અગુરુલઘુ. ‘પંચાસ્તિકાય’માં અનંત અગુરુલઘુ પર્યાયની વાત હતી. ભલે ગુણ શબ્દ વાપર્યો હોય ત્યાં. શબ્દે પાર ન આવે. ભાવ શું છે એ સમજે તો થાય. સમકિતને ગુણ કહ્યો છે, તમે શું વળી પર્યાય કહો છો? વળી એ એમ વાંધો ઉઠાવે. આહાહા..! ગુણ તો અહીં કીધો. ‘એક ગુણ સ્નિગ્ધતા...’ ચિકાશ. સ્પર્શ એ ગુણ છે. આ ચિકાશ તો પર્યાય છે. પરમાણુ છે રજકણ, એમાં સ્પર્શ નામનો ગુણ છે એ ત્રિકાળી છે. અને આ સ્નિગ્ધતા અને ચિકાશતા તો પર્યાય છે.

મુમુક્ષુ :- સમકિતના આઠ ગુણ નથી કહેવાતા?

ઉત્તર :- ભાષા તો એમ જ બોલેને સિદ્ધના. સમકિતના નિઃશંક આદિ આઠ ગુણ કહેવાયને? આઠ આચાર કહેવાય, આઠ ગુણ કહેવાય, આઠ લક્ષણ કહેવાય. ગુણ એટલે પર્યાય છે. કજિયાળા છોકરા અંદરથી કજિયા જ કાઢે. કાંઈક વાંધો જ કાઢે. આહાહા..!

કહે છે. પરમાણુમાં એક પર્યાય ચિકાશની અને એક પર્યાય રૂક્ષની. ‘સમ કે વિષમ બંધને અયોગ્ય...’ વિષમ બંધને અયોગ્ય ‘એવો જઘન્ય પરમાણુ...’ એ કેમ જઘન્ય કીધો? કે બંધ થવાને લાયક નથી માટે હલકો જઘન્ય કીધો એને. સમજાણું કાંઈ? કારણ કેમ કહ્યો? કે પૃથ્વી, જળ, તેજ, વાયુનું કારણ થાય માટે એ કારણપરમાણુ કહ્યો. એનું કારણ, એ

સ્કંધનું કારણ પરમાણુ છે. સ્કંધનું કારણ આત્મા અને આત્માનું જ્ઞાન કે વિકલ્પ છે નહિ. આહાહા...! આ રૂપિયા આવે છે અને જાય છે એનું કારણ એનો પરમાણુ છે એમ કહે છે.

મુમુક્ષુ :- ઇ તો જ્યારે થયા ત્યારે આવે ત્યારે તો અમારી પાસે આવે છે ને.

ઉત્તર :- કોની પાસે આવે? રાગ પણ આત્મા પાસે આવતો નથી તો વળી પૈસો ક્યાંથી આવતો હતો અહીં? એય...! 'પોપટભાઈ'! ભારે વાતું, ભાઈ!

રાગથી પણ વિરુદ્ધ ચૈતન્યનો સ્વભાવ એ રાગ પણ સ્વભાવની સમીપમાં નથી. એ તો દૂર છે. જેમ અજીવ દૂર છે એમ એ દૂર છે. આહાહા...! તત્ત્વ છે ને બીજું. એક તત્ત્વથી બીજું તત્ત્વ જુદું હોય તો જ બીજું તત્ત્વ કહી શકાય. નહિતર શી રીતે કહી શકાય?

મુમુક્ષુ :- બેપણું જ્યારે...

ઉત્તર :- બેપણું તો ઠીક પણ અનેરુ છે, એ તો અનેરુ છે. આહાહા...!

કહે છે એક ગુણ ચિકાશ, બે ગુણ ચિકાશ, લુખાશ. એમ. 'સમ કે વિષય બંધને અયોગ્ય...' સરખા કે અસરખા. સમજ્યા ને? બે હોય કે ચાર હોય, એક હોય ત્રણ હોય. પણ 'બંધને અયોગ્ય એવો જઘન્ય પરમાણુ છે—એમ અર્થ છે.' એને જઘન્ય કહ્યો. બંધને લાયક નહિ તેને જઘન્ય કહ્યો. 'એક ગુણ સ્નિગ્ધતા કે રૂક્ષતાની ઉપર, બે ગુણવાળાનો અને ચાર ગુણવાળાનો સંબંધ થાય છે.' લ્યો. દાખલો છે આ તો. 'સંબંધ એટલે બેકી ગુણવાળા પરમાણુઓનો બંધ અને વિષમબંધ એટલે એકી ગુણવાળા પરમાણુઓનો બંધ. અહીં (ટીકામાં) સમબંધનું અને વિષમબંધનું એકેક ઉદાહરણ આપ્યું છે તે પ્રમાણે બધાય સમબંધો અને વિષમબંધો સમજી લેવા.' આટલો જ એમ ન લેવો. સમજાણું? ત્રણ અને પાંચ પછી પાંચ અને સાત, સાત અને નવ. એમ બધું લઈ લેવું. વિષમમાં આમ લીધું છે, કહે છે. બે ને ચાર. બે ને ચાર જ એકલા ન લેવા. એ તો દષ્ટાંત છે. છ ને આઠ, આઠ અને દસ, દસ અને બાર એમ બધામાં બે અધિક લઈ લેવા.

'તથા ત્રણ ગુણવાળાનો અને પાંચ ગુણવાળાનો વિષમબંધ થાય છે,—આ ઉત્કૃષ્ટ પરમાણુ છે.' એટલે કે બંધને થવાને લાયક એને ઉત્કૃષ્ટ પરમાણુ કહ્યો. ઉત્કૃષ્ટનો અર્થ એવો નથી કે અનંત પર્યાયપણે પરિણમ્યો છે ઉત્કૃષ્ટ, એમ અહીં નથી કહેવું. પરમાણુ અનંતી ચિકાશપણે કે લુખાશપણે પરિણમે તો ઉત્કૃષ્ટ, એમ અહીં નથી કહેવું. ઉત્કૃષ્ટ પરમાણુ એને કહીએ કે જે સમ, વિષમ આદિના બંધને યોગ્ય થાય, એને ઉત્કૃષ્ટ પરમાણુ કહેવામાં આવે છે. બંધ થવાને અલાયકને જઘન્ય અને બંધ થવાને લાયક પછી ભલે ત્રણ ને પાંચ, બે ને ચાર, છ ને આઠ, નવ અને અગિયાર હોય, પણ એ બધાને ઉત્કૃષ્ટ પરમાણુ કહેવામાં આવે છે. 'પંડિતજી' ! આ જાત જ જુદી છે. આહાહા...! એટલે કે એ પરમાણુમાં બીજા સાથે સંબંધ થવાની લાયકાત થઈ એટલે એને ઉત્કૃષ્ટ પરમાણુ કહ્યો. આહાહા...! 'નિયમસાર'ની ભાષા જ જુદી જાતની. પાઠમાં છે, જુઓને! કાર્ય-કારણ તો પાઠમાં છે. એમાંથી જઘન્ય

ઉત્કૃષ્ટ કાઢ્યું. જઘન્ય ઉત્કૃષ્ટ એમાંથી કાઢ્યું.

‘ગળતાં અર્થાત્ છૂટાં પડતાં પુદ્ગલદ્રવ્યોના અંતમાં-અવસાનમાં (અંતિમ દશામાં) સ્થિત તે કાર્યપરમાણુ છે...’ લ્યો. અંતમાં અવસાન એટલે કાર્યપરમાણુ. છૂટો થવાને લાયક થઈ ગયો ને. છૂટો એ કાર્યપરમાણુ. સ્કંધમાંથી છૂટો પડ્યો એ કાર્યપરમાણુ. સ્કંધનું કારણ થાય તે કારણપરમાણુ. સ્કંધમાંથી છૂટો પડ્યો તે કાર્યપરમાણુ. જુઓ! એ પુદ્ગલની વિવિધતાનું વર્ણન. આવું સર્વજ્ઞ સિવાય ક્યાંય હોઈ શકે નહિ. આહાહા...! સમજાણું?

‘(અર્થાત્ સ્કંધો ખંડિત થતાં થતાં જે નાનામાં નાનો અવિભાગ ભાગ રહે તે કાર્યપરમાણુ છે). (આમ) આણુઓના (-પરમાણુઓના) ચાર ભેદ છે : કાર્ય, કારણ, જઘન્ય ને ઉત્કૃષ્ટ. તે પરમાણુદ્રવ્ય સ્વરૂપમાં સ્થિત હોવાથી...’ તે પરમાણુદ્રવ્ય સ્વરૂપમાં સ્થિત ‘તેનો વિભાવનો અભાવ છે...’ એને વિભાવનો અભાવ છે. કોને? પરમાણુ તો પોતાના સ્વરૂપમાં છે. બે પરમાણુમાં જોડાણ નથી. તેથી તે વિભાવનો તેમાં અભાવ છે. ‘માટે (તેને) પરમ સ્વભાવ છે.’ પરમાણુને પરમસ્વભાવ કહેવામાં આવે છે.

સ્કંધનું કારણ એને કારણપરમાણુ કહ્યો હતો. સ્કંધના જોડાવાનું કામ કરે એને ઉત્કૃષ્ટ પરમાણુ કહ્યો. સ્કંધના પરમાણુનું કારણ એને કારણપરમાણુ કહ્યો અને એ સ્કંધના છૂટો પડવાનો એને કાર્યપરમાણુ કહ્યો. અથવા ઉત્કૃષ્ટ, જઘન્ય હવે. સ્કંધને લાયક માટે નથી એ જઘન્ય પરમાણુ અને સ્કંધ થવાને લાયક ચિકાશ આદિ છે એ ઉત્કૃષ્ટ પરમાણુ. આવી વાત શ્વેતાંબરમાં છે જ નહિ. પુદ્ગલની રીતનો પ્રકાર શ્વેતાંબરમાં નથી. આ વાત જ આખી સનાતન જુદી છે. ક્યાંય ન મળે. પછી ‘પ્રવચનસાર’નો દાખલો આપશે.

(શ્રીતા :- પ્રમાણ વચન ગુરુદેવ !)